

Hryhorenko Iryna. Ostap Vyshn'a creativity under the pressure of totalitarianism: change of artistic concept from «Chukren» to «Independent hole».

The main factors that have fundamentally influenced the change of Ostap Vyshn'a s creative concept from «Chukren» to «Independent Hole» are considered in the article. Ostap Vyshn'a, as a writer, was endowed with the talent to be able to laugh, first and foremost, and to laugh well with incredible warmth. But he had an extremely difficult life and creative destiny of the artist, who was under the pressure of Bolshevik's totalitarianism. In these circumstances, the artist wanted or should have wanted to start writing feuilletons with the sardonic, humiliating ridicule of the «UPA», nationalists, the Ukrainian diaspora and, in general, the idea of Ukraine's independence. Purpose. The cycle «Independent Hole» consists of 21 feuilletons united by a common storyline about the history of Ukraine. The main means of humor is irony, satire, sarcasm. Methods. Cultural-historical and comparatively historical methods were used to look at the text «Independent hole» in the socio-political context and to trace the change of creative approach to the image of «Ukrainian issues» in «Chukren» and «Independent hole». Results. The «Independent Hole» cycle is an offensive image of Ukraine without Russia. Ideologists and mythologists aim at introducing a certain state ideology that aims at fostering a «patriotic» consciousness that benefits the totalitarian state of the USSR, as well as marking an external enemy and forcing an understanding of the need to combat it. The main factors behind Bolshevik totalitarianism were clarified, which dramatically influenced the change in Ostap Vyshn'a creative concept. The artist wanted or should have wanted to start writing feuilletons with the sardonic, humiliating ridicule of the «UPA», nationalists, the Ukrainian diaspora, and in general the idea of Ukraine's independence. Conclusions. The collection «Independent Hole» contains a set of ideologues and mythologists, and focuses on the USSR internal policy towards Ukraine and on the Soviet Union's international relations after the war. We regard the mythologist as a deliberately distorted view of the world, which has been imposed on Bolshevism for some political purpose.

Key words: Ostap Vyshn'a, feuilleton, ideologem, mythologem, «Independent Hole».

DOI 10.31392/NPU-nc.series 8.2019.12.16

УДК 821.161.2-162«1900/1920»

Анна Дерев'янка

НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ-РОМАНТИКІВ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХІХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглядається питання самобутності пісенної лірики українських поетів-романтиків перших десятиліть ХІХ століття. Співставлення одномотивних текстів, порівняння їх зовнішньої та внутрішньої структурованості, специфічності образних систем дозволили виділити характерні для українського романтизму відмінності. Порівняльний аналіз текстів насамперед М. Петренка та М.Лермонтова дав можливість простежити за зовнішньою та внутрішньою структурованістю, специфічністю українських текстів. Дослідження поезій В. Забіли та їх використання композитором М. Глінкою дозволило виділити ті фольклорні особливості трактування любовного мотиву, які привернули увагу родоначальника російської класичної музики першої половини ХІХ століття. У статті виділене питання про особливості проєкції мотивів сирітства та нещасливого кохання, поєднання його із загальноприйнятним мотивом світової самотності романтичного героя – з одного боку, та фольклорно-пісенними аспектами поетичної реалізації – з другого, що надає українським текстам особливого звучання, наближає їх до вітчизняного соціуму тої доби, з його болючими проблемами.

Ключові слова: лірика, соціум, мотив, колорит, національна самобутність.

Як один із найбільших художніх напрямів у європейській літературі кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ століття романтизм набув всесвітньо-історичного значення і поширення. У ХVІІІ столітті романтичним прийнято було іменувати (франц. – romantique, англ. – romantic) все виняткове, незвичайне, фантастичне – власне те, що зустрічалося в книгах, міфах, а не в дійсності. На рубежі ХVІІІ – ХІХ століть «романтизм» стає визначенням нового художнього напрямку, альтернативного класицизму, просвітницького реалізму з їхніми культами розуму, раціоналізму та морального дидактизму [1].

Вирішальною передумовою розвитку романтизму стали події Великої французької революції, розчарування в її результатах перспективах буржуазної цивілізації. Духовною хворобою часу стає суспільний песимізм, песимізм багатьох мислячих митців та особистостей. Герої багатьох романтичних творів Ф. Шатобріана, А. Мюссе, Дж. Байрона, А. Ламартіна, Г. Гейне та інших несуть у собі настрої зневіри, безнадії, тривоги, світової скорботи – всього того, чим хворіло суспільство передреволюційної доби. Тема зла й насильства, хаосу та безладдя в суспільстві стає пріоритетною у романтиків, найбільш яскраво проявляючись у так званих «чорних жанрах» – «готичних романах» (А. Радкліф, Ч. Метьюрін), драмах та трагедіях «невідворотності» (З. Вернер, Г. фон Кляйст), у творах Дж. Байрона, Е. Гофмана, Е. По та ін. У той же час романтизм ніс ідеї, які кидали виклик

невлаштованому егоїстичному суспільству. Передусім це ідеї свободи особистості. Спільним у романтиків було те, що вони, кожен по-своєму, намагалися зрозуміти людину у всій її суперечливій сутності, розгадати таємницю буття, природи, схиляючись часто до релігійних мотивів. Духовний світ людини в розумінні романтиків різнополярний. Тому їх цікавили передусім усі почуття й пристрасті, поділені на високі та низькі [1].

Мета роботи – проаналізувати жанрову своєрідність лірики М. Петренка та В. Забіли. Висвітлити естетичні принципи та характерні ознаки поезики авторів; застосувавши прийоми порівняльного аналізу, дослідити відмінність, виділити ознаки самотності лірики вітчизняних поетів-романтиків, охарактеризувати їх пісні та романи як жанри вокально-інструментального мистецтва XIX ст. у контексті розвитку національного та зарубіжного мистецтва.

Аналіз досліджень та публікацій. Творчість українських романтиків у цілому, М. Петренка та В. Забіли зокрема, була предметом уваги багатьох критиків і дослідників. Серед найбільш помітних варто згадати дослідження К. Шептія, І. Айзенштока, П. Жура, П. Сапухіна, Б. Ткаченка, О. Борзенка, І. Богданової, Л. Хавкіної, М. Кудрявцева, О. Свириденко, О. Лігуса, І. Овчаренка, А. Шамрая, О. Добровольського, Н. Петрова, а також журналістські розвідки В. Скакуна, В. Дудченка та інших.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Україні соціальна, економічна, культурна ситуація викликала незадоволення й протест як широких народних мас, так і творчої частини суспільства, передових кіл дворянства. Немов перед буревієм, над народом висіло відчуття несумісності високих ідеалів людства, проголошених просвітителями, з реальною дійсністю; помітним став крах ілюзій на рівноправні відносини козацької України з царською Росією; несумісними були кріпосницька дійсність та овіяне легендами про козацьку волю історичне минуле України. Саме за таких умов утвердився романтичний тип художньої творчості, який відіграв важливу роль у формуванні національної свідомості та становленні української літератури.

Основоположницею для розвитку українського романтизму була харківська школа з її двома гуртками – першим, що почав діяти ще у 1820-х рр. під керівництвом І. Срезневського і з яким були пов'язані найвидатніші з поетів-романтиків Л. Боровиковський і О. Шпигоцький, та другим, який діяв у середині 1830-х рр. також під проводом І. Срезневського, до нього були причетні: А. Метлинський (псевдонім – Амвросій Могила), М. Костомаров (псевдонім – Ієремія Галка), О. Корсун з М. Петренком і С. Писаревським та іншими. Одночасно з харківським осередком у Галичині виступила «Руська трійця» за участі М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького, програмовою для яких стала «Русалка Дністровая» (1837). Послідовниками «Руської трійці» згодом стали М. Устиянович і А. Могильницький у Галичині та О. Духнович на Закарпатті.

Усі представники українського романтизму вважали своїм завданням шанувати пам'ятки українського фольклору, привносячи його мотиви, поезику, образи у власні художні тексти. Головним гаслом української літератури, навколо якого об'єднувалася боротьба за національне й соціальне визволення, стала ідея народу. На перший план було висунуто патріотичну проблематику (значення національної мови та літератури).

Український романтизм як складова частина слов'янського національно-культурного відродження та романтизму західноєвропейських літератур виявив спільні з ними риси, хоча мав і свої істотні особливості. Українському романтизму властиві такі ознаки: незадоволення реальним життям, зосередження уваги на розкритті внутрішнього світу людини; поєднання просвітительських і романтичних ідейно-естетичних засад; ідеалізація патріархальних відносин, людських почуттів, релігійна свідомість; посилення уваги до проблеми літературної мови, національно-історичної тематики; особливо тісний зв'язок із фольклором (сюжет, герої, художні засоби, стилістичні фігури); наявність символів, антитез, персоніфікацій, метафор для вираження тужливих настроїв; піднесена, емоційна, гіперболізована, насичена яскравими народнопоетичними засобами художньої виразності мова.

Необхідно зазначити, що вітчизняний романтизм, який від початку свого виникнення певний час функціонував скоріше як послідовник європейського романтизму, а не як повноцінний літературний напрямок, згодом знаходив усе нових і нових прихильників. Одним із таких прихильників став Михайло Петренко, але його романтизм відзначався чітко вираженими фольклорно-національними традиціями. Для більш глибокого дослідження своєрідності романтичної лірики поетів – романтиків XIX ст. порівняємо вірш М. Лермонтова «Выхожу один я на дорогу» та поезій М. Петренка «Дивлюся я на небо...» та «Вечір».

Поетиці романтизму властиві різноманітні контрасти, багатство символіки, звернення до фольклору та міфології. Лермонтов у російському романтизмі (та і в європейському загалом) – чи не найбільший поет туги і самотності. Цими ж почуттями наділені і його герої, що у своїй життєвій безвиході вступають у конфлікт з долею – конфлікт, розв'язка якого часто є невизначеною і трагічною, однак боротьба ця в ім'я справедливості є невідворотною. Це – поет посиленних контрастів. На віршах М. Петренка певною мірою позначився вплив ліричних поезій М. Лермонтова. На це вказує, зокрема, епіграф до першого надрукованого вірша «Недоля» («Дивлюсь я на небо...»), взятий із поезії Лермонтова: *«В минуту жизни трудную // Теснится в сердце грусть...»*. Прагнення відірватися від земної непривітної «буденщини», поринути у «високості», пізнати красу всесвіту, перегукуються із Лермонтовськими ліричними роздумами: *«Что же мне так больно и так трудно? // Жду ль чего? жалею ли о чём?»* та *«Дивлюся на небо та й думку гадаю:// Чому я не сокіл, чому не літаю [7]*. Ліричний герой Лермонтова проголошує: *« Я ищу свободы и покоя! // Я б хотел забыться и заснуть! [6]*. Цей мотив у Петренка звучить схоже: *«Чому мені, боже, ти криллів не дав? // Я б землю покинув і в небо злітаю!» [7]*. Ліричний герой не зазнав щасливої долі на землі, тому йому здається, що він знайде розраду, спокій, свободу на небі, коли зможе літати, як сокіл чи орел. Поезія утверджує свободу особистості як одну з найбільших цінностей людського життя. Вірш нагадує народну пісню, містить ознаки національного колориту, зокрема слобожанські діалектизми.

Подібним чином перегукується з поезією Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...» і вірш М. Петренка «Вечір» («Схилившись на руку, дивлюсь я...»), у якому поетично реалізується мотив самотності: *«Выхожу один я на дорогу:// Сквозь туман кремнистый путь блестит:// Ночь тиха. Пустыня внемлет богу, // И звезда с звездой говорит» [6]*. *«Схилившись на руку, дивлюся я // В вечерне край небо далеке і глибоке...// І чую: проситься душа моя// Туди, де потонуло в хмарах око [7]*. Знову питальні речення та ліричні роздуми про самотню долю та безвихідь: *«Чого в душі моїй так зразу смутно.// Я подивлюсь, вечерне небо, на тебе? [7]*. *«Что же мне так больно и так трудно?// Жду ль чего? жалею ли о чём? [6]*. Як бачимо, в обох віршах М. Петренка також простежується мотив приреченої самотності, без надії на порятунок, на спасіння.

Отже, можемо зазначити, що поезія Петренка формувалася якоюсь мірою під впливом цього російського поета. Свого часу М. Петров писав: *«При несомненном подражании Лермонтову поэзия Петренка отличается еще более грустным тоном; поэт постоянно о чем-то вздыхает и порывается от земли к небу» [4, с. 245]*. Однак слід зазначити, що поезії М. Петренка «Дивлюсь я на небо...» та «Вечір», як і більшість його творів, типові саме для вітчизняного романтизму. Український поет дещо відходить від усталених традицій, намагається виділити інші мотиви, використовуючи при цьому своєрідну образність, неординарні синтаксичні конструкції, звертається до нових стилістичних прийомів.

До речі, пісенність поезії «Небо» привела до того, що подібно до поезії Лермонтова, яка з 1861 року стала славнозвісним романсом (композитор Є. Шашина), вірш також був покладений на музику Л. Александровою і довгий час користувався популярністю як народна пісня, бо в українському романсі «Дивлюсь я на небо...» відображена одвічна мрія людини про небо, про волю, звичайне людське щастя. Головне ж у поезії українського автора – туга за рідним краєм, мотив сирітської недоли: *«Чужий я у долі, чужий у людей:// Хіба ж хто кохає нерідних дітей:??/[...] Я очі на небо, – мені веселіше!// І в думках забуду, що я*

сирота...» («Небо») [7]. Або: « *А може, те, що мій сирітський слід// Залетється на світі сльозою...// А доля зла, і хмара бід// Ударять громом надо мною?* («Вечір») [7].

Отже, на відміну від російських текстів, у поезіях М. Петренка домінують мотиви більш життєствердні, міцніше пов'язані не із відчуттям світової самотності, а насамперед із соціумом та болючими проблемами реального людського життя.

Романтизм у мистецтві – явище складне і неоднорідне. У кожній національній культурі, залежно від особливостей суспільно-політичного розвитку країни, її історії, психологічного складу народу, художніх традицій, стилістичні ознаки романтизму щоразу набували своєрідного вираження. В епоху романтизму значного розквіту досягли музична творчість і виконавство. Виразними ознаками романтичної музики є мінливість настроїв (мажор-мінор), вільна побудова музичних творів, їх програмність, зацікавленість композиторів національною культурою, звернення до літературних жанрів.

На початку ХІХ століття у російській музиці проявилися романтичні тенденції, що породили інтерес до народно-епічних та казкових сюжетів. Російське музичне мистецтво має велику й цінну спадщину в галузі романсового жанру. До першої половини ХІХ століття належить творчість М. Глінки і його молодшого сучасника О. Даргомижського, композиторів, творчість яких піднесла російську музику до рівня європейської музичної культури. Разом з тим, дуже багато для розвитку музики цієї епохи зробили й інші композитори, сучасники і попередники М. Глінки: О. Верстовский, О. Аляб'єв, О. Варламов, О. Гурільов, кращі твори яких виконуються і в наші дні. І при цьому російських композиторів частенько приваблювали тексти український поетів-романтиків, як, наприклад, вірш «Не щєбечи, соловейку» українського поета В. Забіли, на слова якого М. Глінка написав романс. Віктор Забіла та Михайло Глінка зустрілися у 1838 р. в маєтку Г. Тарновського в Качанівці. У них на той момент було багато спільного: любов до поезії, музики, народної пісні і... нещасливе кохання. Перебуваючи у маєтку. М. Глінка знаходився в атмосфері української народної музики. Він пише на слова В. Забіли пісні. Поезії «Гуде вітер вельми в полі» та «Не щєбечи, соловейку» написані у народнопісенному дусі:

<i>Гуде вітер вельми в полі!</i>	<i>Не щєбечи, соловейку,</i>
<i>Реве, ліс ламає;</i>	<i>Під вікнами близенько;</i>
<i>Плаче козак молоденький,</i>	<i>Не щєбечи, малюсенький,</i>
<i>Долю проклинає.</i>	<i>На зорі раненько.</i>
<i>Гуде вітер вельми в полі,</i>	<i>Як затьохкаєш, як свиснеш,</i>
<i>Реве, ліс ламає;</i>	<i>Неначе заграєш;</i>
<i>Козак нудиться сердешний</i>	<i>Так і б'ється в грудях серце,</i>
<i>Що робить не знає...</i>	<i>Душу роздирає... [5].</i>

Ритміка поезії В. Забіли переважно коломийкова, властива народній пісні. Тяжкий душевний стан ліричного героя поезій В. Забіли зумовлений нещасним коханням. Саме дисгармонія цього почуття викликає в юнака душевний біль та обумовлює відповідне ставлення до світу. Неможливість спілкування з коханою він пояснює недобррозичливим ставленням до себе вищих сил та своїм соціальним статусом: «*А я бідний, безталанний...// Без пари, без хати:// Не досталось мене в світі// Весело співати.[...]Довго й чутки вже не маю// Про милу дівчину:// Цілий вік свій усе плачусь// На лиху годину*» [5].

В. Забіла у вірші «Соловей» використовує прийом поетичного паралелізму, щоб передати почуття закоханого ліричного героя. Герой говорить, як гарно співає соловей – аж серце завмирає у тих, хто його слухає. І це зрозуміло, адже той соловейко закоханий, має дружину, гніздечко. А він – не маючи хати, не може одружитися з тією, котру любить. Тому просить соловейка не щєбетати, не ятрити душу. До його настрою тепер більше підходить крик пугача – злого віщуна. Народнопісенний характер поетичного тексту не випадково покладений М. Глінкою на музику, бо наділений усіма пісенними жанровими ознаками.

Ліричний герой у В. Забіли прагне знайти взаєморозуміння та підтримку серед об'єктів навколишнього світу – у сонця, води, птахів тощо. Показово, що у творах поета присутній образ солов'я – характерного слов'янського віщуна кохання. Однак цей орнітологічний

міфоконцепт набуває індивідуально-авторського переосмислення в художній тканині поетичних творів: *«Не щебечи, соловейку, // Під вікном близьенько; // Не щебечи, малюсенький, // На зорі раненько // Ти лети, співай тим людям, // Котрі веселяться; Вони піснею твоєю Будуть забавляться* [7, с. 252].

Поет-романтик В. Забіла має своєрідне творче реноме. Він не звертається до історичних, епічних сюжетів, він переважно інтимний поет-лірик. І хоча стилізація під народну творчість є спільною рисою всіх романтиків, творчість В. Забіли відрізняється максимальним органічним наближенням до народних пісень, особливо пісень про кохання.

За своїм характером ці пісні різні, хоч і написані «коломиївковим» розміром і розповідають про «нешасну долю» молодого героя. Їх ріднить близькість до фольклорної поетичної стихії. Мелодика народних пісень приваблювала М. Глінку ще з 1834 р. Під час тримісячного перебування в Україні він часто чув пісні різного характеру і настрою. Композитор вбирав у себе народні українські мелодії. У пісні «Не щебечи, соловейку» М. Глінка використав коломиївковий вірш у плавному, майже баркарольному ритмі, у розмірі 6/8, що дозволило композитору максимально передати національну українську фольклорну поетичність.

У пісні «Гуде вітер вельми в полі» виразно витримано танцювальний ритм, який притаманний багатьом українським пісням. Проте енергійний хід мелодії, який розгортається у мінорному ладі, жодною мірою не суперечить змісту тексту, а навпаки, будова вірша підкреслює похмуру настроєвість: *«Плаче козак молоденький, долю проклинає»* [5].

Як і в «російських піснях» раннього періоду («Ах ты, ночь ли, ноченька»), тут чітко окреслюється особлива для М. Глінки лінія драматизації танцювальної пісні. Покладаючи слова В. Забіли на музику, М. Глінка таким чином сприяв популяризації творчості поета в Російській імперії.

Отже, творчість романтиків нерозривно пов'язана з поняттями народного і національного самобутнього, природного, що виражалось, переважно, у прагненні відтворити втрачену у реальній дійсності первинність та цілісність. Звідси – підвищений інтерес до фольклору, культури, природи, намагання українських митців наблизити романтичні мотиви та проблеми до реальної дійсності, максимально поєднати їх із суспільним життям свого часу. Особливості проєкції мотивів сирітства та нещасливого кохання, поєднання його із загальноприйнятним мотивом світової самотності романтичного героя – з одного боку, та фольклорно-пісенними аспектами поетичної реалізації – з другого, надає українським текстам особливого звучання, наближає їх до вітчизняного соціуму тої доби, з його болючими проблемами. В епоху романтизму подібне індивідуалізоване, особистісне бачення світу зумовило появу нових музичних жанрів, засобами яких передавалась підвищена чуттєвість ліричних героїв. Надбанням музичної мови романтизму, поряд з пісенністю, стали барвистість, колористичність, що спричинили зміни у трактуванні акорду і тональних співвідношень. Композитори Глінка та Аляб'єв захоплювалися українськими народними піснями, їх мелодикою. Романси, написані ними на вірші українських поетів, набули надзвичайної сили емоційного впливу, яка й сьогодні не втрачена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявцев М. Г. Романтизм як спосіб художнього відчуття світу: духовно етичні аспекти. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. №10. Т. 2. С. 30-34.
2. Лігус О. М. Проблема дефініції романтизму: історіографічний аспект. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46), червень. С. 24 – 27.
3. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. К., 1994. 473 с.
4. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література [Текст] / М. К. Наєнко. 2-е вид., зі змінами й доп. К. : Видавничий центр «Просвіта», 2000.
5. Забіла В.М., Петренко М.М. Поезії. К.: Рад. письменник, 1960. 215 с.
6. Лирика. М. Ю. Лермонтов. М. : Худож. лит., 1976. 174 с.
7. Українські поети-романтики: Поетичні твори. К.: Наук. думка, 1987. 592 с.

Anna Derevianko. National identity of the song lyrics the Ukrainian romantic poets of the first decades of the XIX century.

The article deals with the originality of the song lyrics of Ukrainian romantic poets of the first decades of the 19th century. Comparison of monotonous texts, comparison of their external and internal structure, specificity of imagery systems made it possible to distinguish distinctive features of Ukrainian romanticism.

The purpose of the work is to analyse the genre originality of the lyrics of M. Petrenko and V. Zabala. Illuminate the aesthetic principles and characteristic features of authors' poetics; applying the methods of comparative analysis, to explore the difference, to distinguish the features of the originality of the lyrics of domestic romantic poets, to characterize their songs and romances as genres of vocal-instrumental art of the XIX century. in the context of the development of national and foreign art.

The comparative analysis of the texts, above all by M. Petrenko and M. Lermontov, made it possible to trace the external and internal structure and specificity of the Ukrainian texts. The study of V. Zabala's poetry and their use by the composer M. Glinka made it possible to highlight the folklore peculiarities of the interpretation of the love motive, which attracted the attention of the founder of Russian classical music of the first half of the 19th century. The article highlights the peculiarities of projection of orphan motives and unhappy love, combining it with the common motive of world loneliness of a romantic hero – on the one hand, and folk-song aspects of poetic realization – on the other, which gives the Ukrainian texts a special sound, brings them closer to the society of that day, with its painful problems.

Key words: lyrics, society, motive, color, national identity.